

Дунё адабиёти хазинаси

Жеймс Жойс

УЛИСС

САРГУЗАШТАРИ

ЖЕЙМС ЖОЙС

УЛИСС
САРГУЗАШТЛАРИ

РОМАН
(1-11 БОБЛАР)

Тошкент
«Янги аср авлоди»
2009

**84(4Ирл)
Ж75**

Жойс, Жеймс.

Улисс саргузаштлари: роман / Жеймс Жойс; русчадан.
И. Рафуров тарж. - Т.: Янги аср авлоди, 2010. - 380 б.

Тасаввур. Тафаккур. Инсоннинг фақатгина ўзига тегишли бўлган бу «манба» биттагина китоб мутолааси ва ундан кейин пайдо бўладиган мулоҳазалардан кейин ўзгариши мумкин. Эътиборингизга ҳавола этилаётган дунёнинг машҳур романи «Улисс саргузаштлари» асари мутолаасидан сўнг ҳам шундай хулосага келишингизга аминмиз.

ББК84(4Ирл)

*Русчадан
Иброҳим ҒАФУРОВ
таржимаси*

ISBN 978-9943-08-485-8

© Жеймс Жойс «Улисс саргузаштлари». «Янги аср авлоди»,
2009 йил. 380 бет.

Жеймс Жойс (1882 -1941) – Ирландиянинг буюк адиби. Мамлакат пойтахти Дублинда санъаткорлар оиласида дунёга келди. Унинг отаси юксак мусиқий иқтидорга эга бўлиб, овози бутун Ирландияга машҳур, Дублинда эса уни танимаган киши йўқ эди. Жеймс Жойс болалик чоғлариданоқ отасидан ҳайратланар, доим ундан ҳайиқиб, тортиниб турар, ота улуғворлиги олдида ўзини бағоят кичкина «одамча» каби сезар, шунинг учун унинг нигоҳидан ўзини олиб қочишга (инстинктив тарзда!) уринарди. Шу ҳайрат ва ҳайиқиш унинг ижодкор ёзувчи, қаламкаш бўлиб етилишида муҳим рол ўйнади. У ўзининг илк ижод намуналари – шеърлари, кичик ҳикоялари (бироз вақтдан сўнг бу ўта тиниқ ёзилган реалистик ҳикоялари «Дублинликлар» деган ном остида нашр этилди ва ҳаминша ўз эрки учун курашган Ирландия кўкида янги порлоқ юлдуз кўтарилганидан ва эндиликда шу Дублин осмонидан бутун ер юзи адабиётига сўнмас нурларни сочиб туражагидан дарак берди), мақолалари, кўп ўтмай унга бутун Ирландия, Англия, Европа ва Американинг эътиборини қаратган «Санъаткорнинг ёшликдаги сийрати» романи дунёга келди. Бу асарларда ота ва ўғил, оила муносабатлари, ёш қалбнинг дунёни англаб, унинг моҳиятига ета бошлаши пиллапоялари, шахс кечинмаларининг рангбаранг олам ҳодисалари билан дуч, тўқнаш, зид келиши ўта ёрқин шоирона ростўйлик билан тасвирланди. Шу тариқа Жеймс Жойс ўзининг кейинги икки буюк асари – «Улисс» ва «Финнеганнинг маъракалари» романларини ёзишга мустаҳкам, ишончли тамал тоши яратди.

Жеймс Жойс ўзининг исёнкор фикр-қарашлари билан XX аср бошидаги Ирландиянинг ўта мураккаб сиёсий-ижтимоий, маданий муҳитига сиғмади. 1904 йилдан у Европага чиқиб кетди, тинимсиз Европа мамлакатларини кезди, инглиз тилидан

дарс берди, бошланиб келаётган биринчи жаҳон урушининг алангалари, инсон ҳаёти, руҳи – ички дунёсининг таназзуллари унинг ёзаётган асарларига ўз фожиали, аламли, аччиқ шуълаларини тўхтовсиз ташлаб турди.

Жеймс Жойс «Улисс» романи устида 1914-1922 йилларда ишлади. Жойс 1904 йилда Ирландияни тарк этгандан сўнг, роман Европанинг турли мамлакатлари ва шаҳарларида ёзилди. 1918 йилнинг март ойидан бошлаб Америкада «Литтл ревью» журналида босилди. 1922 йилда Парижда Силвия Бич нашриётида китоб ҳолида чиқди. Европада бу китоб устида катта баҳслар бошланиб кетди.

Романда XX аср бошидаги Ирландия ва унинг пойтахти Дублин ҳаётининг кенг қамровли манзаралари акс этди. Жойснинг бадиий нияти бўйича роман қисмлари ва боблари (эпизодлари биз уни ўзбекча таржимада «Воқеа» деб бердик)да Хомернинг «Одиссей» достонининг қўшиқларига уйқаш ва мавзун воқеалар ёритилади. Адибнинг илк қўлёзмасида боблар (эпизодлар) Хомер достони қаҳрамонлари ҳамда воқеалар бўлиб ўтган жойларнинг номлари билан сарлавҳаланган эди. Эпизодлар яна инсоннинг бирон аъзосини рамзий тарзда ифодалайди, бутун ҳолида эса роман инсон вужудини инъикос этади. Шулар билан боғлиқ ҳолда Жойс ҳар бир эпизоднинг ўзига хос санъати, ўзига хос қурилиши, архитектураси, ўзига хос такрорланмас услубини яратади. Шундай ажойиб-ғаройиб санъатлар, бадиий кашфиётлар (чунончи, ҳар эпизоднинг ўз ранг-бўйи бор) воситасида Жойс ўқувчини қаҳрамонларнинг ғоят мураккаб ҳамда мафтункор руҳий-ақлий, тафаккурий оламлари ичига олиб киради. Жойс ҳар бир эпизод воқеаларини вақт оқими билан ҳам чамбарчас боғлайди ва ҳар бир эпизодда янги ривоят, янги таҳлил усулларини очади.

Европанинг буюк адиблари, олимлари, танқидчилари бу ҳақда жуда кўп ёзганлар, гувоҳлик берганлар. Чунончи шулардан бири буюк психиатр, психолог олим Карл Юнг Жеймс Жойсга «Улисс»дан олган таассуротлари хусусида мактуб йўллаб ва унга қўшимча тарзда эссе ёзиб, шундай дейди: «Сизнинг китобингиз мен учун чексиз кўп қийинчи-

ликлар туғдирди, мен унинг устида уч йилдан ортиқ ўйладим, шундан кейингина унинг ичига киришга муваффақ бўлдим. Айтишим керакки, сиз ва сизнинг беҳад улуғвор меҳнатингизга чуқур миннатдорчилик туйғуларини сезаман, чунки ундан ўзим учун кўп нарсаларни ўргандим... Унинг лабиринтларида узоқ гаранг бўлиб кезиб юрдим». Карл Юнг ўзини бепоён, боши-кети кўринмас бўшлиқ ичида юргандай сезганлигини баён қилади: «Бўшлиқни ўзига жо этган етти юзу эллик саҳифа бу – оппоқ қоғоз бетлари эмас, асло, аксинча улар тигиз ва ўта зич мағиздор матн билан тўлдирилгандир. Сиз ўқийверасиз, ўқийверасиз, ўқийверасиз ва худди ўзингизни бир нарса ўқиётгандек тасаввур этасиз. Баъзи вақтларда баъзи жумлаларга дуч келиб, ўзингизни ҳаво бўшлиғи теранликларига қулагандай сезасиз ва шу тариқа тақдирга тан берганингиздан сўнг, ниҳоят ўқишга ўрганасиз... Жеймс услубининг сира ақл бовар қилмас кўпқийёфалилиги одамга гипноздай таъсир кўрсатади... Китобхон ўқувчи оғзини очганича қолади». Карл Юнгнинг бу сўзларига кўпроқ тўхталаётганимизнинг боиси, у Жойсни мутолаа қилишга киришган ва аҳдида қаттиқ туриб, китобнинг охиригача, асарнинг асосий қаҳрамонларидан бири Леополд Блумнинг хотини – қўшиқчи аёл Моллининг оз эмас-кўп эмас росмана қирқ саҳифалик биронта нуқта, биронта тиниш белгиси қўйилмаган Турон даштидай текис ички монологигача ўқиган ҳар бир кишида шундай ҳиссиётлар, фикрлар, албатта, жўш уради. Дастлаб тушунолмайд қийналишнинг охири ҳайрат билан тугайди. Бу таъбир жоиз бўлса, прозадаги чексиз маҳорат, чексиз кашфиётлар водийсининг ҳайратларидир. Аммо сиз бармоқ тишлабгина қолмайсиз: сиз энди ўйлайсиз, ўйлайсиз, ўйлайверасиз, энди ўйлаш мудоваматини ҳосил қиласиз... Ниҳоят, ўзингиз Дублин кўчаларида саргашта Леополд Блум ёки ўйчан, эҳтиросли, Ҳамлет каби фикри ёниқ шоир йигит Стивен Дедал каби доим онг оқимларида, чексиз ҳаётий таассуротлар, ҳеч қаерга сиғдириб бўлмас тасаввурлар (улар яхшими, ёмонми, қандайлигидан қатъи назар), сезгилар, туйғулар, кечинмалар оқимларида яшаганлигингизни, фақат гарчи ўта узук-юлуқ туюлган онг, хаёл оқимларига ҳеч қачон ҳисоб бермаганингизни англаб етасиз. Ўшанда Жойс ва унинг

«Улисс» романи билан мулоқотда ўзингиз учун тамомила янги бир оламларни очаетганингизга ишонч ҳосил этасиз...

Карл Юнг эссе якунида «Улисс»нинг еттита хусусиятини таърифлайди. «Бу китоб доим қайдадир баланддан ёки ёнингиздан ўтади, айна вақтда у ўзи билан ўзи курашиб ётади, бир вақтнинг ўзида у серкиноя, серистеҳзо, заҳарли, такаббур, қайғули, умидсизлик билан тўла ва аччиқдир...»

1932 йилнинг сентябрида ёзилган бу сўзлар нақадар ҳақ эканлигига Жойсни ўқиган ҳар бир киши амин бўлади ва уни ўз сўзларидай қабул қилади.

Йирик Америка адиби, романнавис Торнтон Уайлдер «Улисс» – адабиётга янги услуб – ички монолог берди», деб айтади. «Улисс»нинг дунё адабиётига берган янгиликлари шу билангина чекланмайди. Жойс тасвир ва пародияда ҳам беқиёс янгиликлар яратганки, бутун дунё адабиётлари унинг улуғвор, баракали таъсиридан холи эмас... Зеро, дунё адабиётида Жойсдан сўнг, Жойс билан бирга Жойс даври бошланган...

«Улисс»ни ўқиш том маънода осон эмас. Лекин ичига кирган, мағзини чаққан ўқувчига у туганмас гўзал онларни бахш этади. Инсон майллари, эҳтирослари, кайфиятлари, қарашлари, кечинмаларининг чексиз ранг-барангликларига, онг ва ҳиссиёт оқимлари ичида ўқувчи ҳар қадамда инсонни – унинг миллати, мамлакати, диний эътиқодидан қатъи назар, илгари ҳеч қачон кўрилмаган, англалмаган, ўйланмаган беҳад оригинал бир нуқтадан кашф этгандай бўлади. Шунинг баробарида Жойсни ўқиш кишига чексиз бир мароқ бағишлайди.

Ўзбек китобхони ўз тилида Жойс билан яқин-яқинлардан бери таниша бошлади. Адибнинг бир қанча ҳикоялари ҳамда «Санъаткорнинг ёшликдаги сийрати» романи (Аҳмад Отабоев таржимаси) босилиб чиқди. Танишувни чуқурлаштириш, кенгайтириш мақсадида «Улисс» романи таржимасига журъат қилинди. Унутилмас Озод Шарафиддинов ўзбек китобхони Жойсни ўқишини орзулаган ва Нитше, Маркес ва Жойсни («Зардўшт таваллоси», «Бузрукнинг кузи», «Улисс») таржима қилишни бизнинг зиммамизга юклаган эди.

XXI аср марҳаматли келиб, бу ишлар уҳдаси муяссар бўлди.

Эътиборингизга ҳозирча буюк романнинг 11 воқеаси ҳавола қилинмоқда. Ҳар воқеа мустақил асар каби мустақил услуб билан ёзилган.

Ҳозирча рус тили ва рус бадиий тафаккури орқали қилинмиш бу таржималар Жойснинг буюк бадиий оламлари ҳақида, унинг даҳо нури билан ёришган фикр ҳамда ривоят услублари ҳақида етарлича тасаввур беради, деб ожизона умид қиламиз. Баъзи бир мураккабликлар ва қоронғуликлар боис ўқишимизда учраган талқин ўзгачаликларига ўқувчи тушуниш ҳамда марҳаматли муносабатда бўлса, ўрни бор, деб биламиз. Шу билан бирга айрим воқеаларга баҳарҳол тушунтириш бериб ўтишни лозим кўрамиз.

Жеймс Жойс биринчи эпизодни дастлаб «Телемак» деб аташни жоиз кўрган. Бунда ўқувчига «Сийрат»дан таниш Стивен Дедал ҳаракат қилади. У онаси қазо қилиб, Париждан Дублинга қайтган. У «Одиссей»даги отасини йўқотган Телемак каби ўз ватани, уйи, отаси, яқинларини тинмай қидиради.

Воқеалар Дублин яқинидаги Мартелло қўрғон-қалъада бўлиб ўтади. Бир пайтлар Жойс ҳам бу қалъа-қўрғонда ўз дўстлари билан бирга яшаган эди. Мартелло қўрғони роман қаҳрамонлари учун Юнонистондаги Делф ибодатгоҳи билан баробар қимматга эга. Асосий қаҳрамонлар шу ердан инсон оламларига саргузаштларини бошлайдилар. Стивен Дедал, Леополд Блум, Буқа Маллиган бу илк эпизодларда худди ақл ва руҳнинг стихияси каби кўзга ташланадилар.

Уларнинг ўйлари, кечинмалари, пародиялар, тақлидлар фикрларида поёнсиз китоблардан поёнсиз иқтибослар, поёнсиз таҳлиллар бир-бирига занжирдек уланиб боради. Жойс инсон табиати ҳақида тўла жисмоний, руҳий, руҳоний тасаввур яратиш йўлидан боради.

Эпизод воқеалари 1904 йил 16 июн эрталаб соат саккизда Дублинда рўй беради. Айтайлик, адиб романнинг тўртинчи эпизодини чунончи «Калипсо» деб атаган. «Одиссей»да (бешинчи қўшиқ) Одиссейнинг нимфа (паризод) Калипсо қўлида тутқин яшаганлиги воқеалари ҳикоя қилинади. Эпизодда Блум Одиссейга, унинг хотини санъаткор қўшиқчи Мэрион паризод Калипсога рамзий муқоясада тасвирлана-

ди. Одиссей Итакага қандай интилса, Блум ҳам ўз тарихий ватани Сионга шундай доимий тарзда талпинади. Бу талпиниш унинг характери, инсонлик мазмунининг ғоят кучли қирраларидан биридир. Бу эпизодларда Жойснинг бошқа асарларидаги қаҳрамонлар кўплаб қатнашадилар. Эпизодда бошдан-оёқ буйрак рамзи талқин этилади. Эпизоднинг санъати – хўжалик ва уй, оила иқтисоди. Асосий тасвир ранги – тўқ сариқ. Воқеалар эрталаб соат саккизда рўй беради. Яна бир гап: лотинлар Одиссейни Улисс деб атаганлар. Улисс – маккор, ақлли, бахтиёр, олийжаноб дегани.

Ёки, олайлик, асарнинг 11-воқеаси эса «Сиреналар» деб аталади. Сирена қадим юнон асотирларида Ярим Қуш Ярим аёл мавжудот. Денгизларда сайёҳларни сеҳрли куйлаб маҳлиё этиб, сўнг қурбон қилганлар. Кўчма маънода мафтункор гўзаллар. Эпизод худди мусиқа асари каби ёзилган, унда эллик саккизта мусиқа мавзу-лейтмотивлари қайд этилган. Эпизоднинг ёзилиш санъати ҳам мусиқа билан чамбарчас. Эпизодда одамнинг қулоқ аъзоси рамз қилиб олинган. Умуман, «Улисс»да мусиқа, мусиқийлик ғоят кучлидир. Бу Жойснинг отадан таъсирланиш аломати бўлса ҳам, эҳтимол.

XX асрнинг 30-йилларида Россияда Жеймс Жойс асарлари таржима қилина бошланди. 1934 йилда Валентин Стевич «Гадес» («Патрик Дигнамнинг дафн этиш») ҳамда «Калипсо» эпизодларини таржима қилиб чиқарди. 1935-1936 йилларда «Интернациональная литература» журнали «Улисс»нинг 1–10-эпизодларини босди. Бу таржималар кўп йиллар ўтиб 2000 йилда Москвада «Мастера современной прозы» туркумида Жеймс Жойс танлаган асарлари жилдида қайта нашр этилди. Улар Иван Кашкин таржима мактаби ижодкорлари қаламига мансубдир. Асарни ўзбекчалаштиришда Жеймс Жойснинг шу бир жилддигига суянилди. Асар реалаялари транскрипциясида «Иностранная литература»нинг 1989 йил нашрига муқояса қилинди.

Шу билан бирга «Иностранная литература» – журнали 1989 йил давомида «Улисс»ни В.Хинкис ҳамда С. Хоружий таржимасида В. Гениева илмий изоҳлари билан тўла босиб чиқарди. Ўзбекчалаштиришда бу янги таржимага қиёсан ҳам

суянилды. Жўғрофий номлар, персонажларнинг исмлари, ранг-баранг истилоҳлар шу журнал бўйича берилди.

Ўттинчи йиллардаги таржима билан саксонинчи йиллар таржимаси ўртасида талқиний фарқлар, ўзига хос ўқишлар ва шу билан бирга сўзма-сўз яқинликлар мавжуд.

Ўзбекчалаштирганда мазкур жиҳатлар ҳам ҳисобга олинди ва табиийки, ижодий трансформациялардан қочишнинг иложи бўлмади. Мана, ниҳоят модерн адабиётнинг буюк намунаси – «Улисс» Сизга ҳавола. Ўқиш, уқиш Сизга хайрли бўлсин!

Bu tanishuv parchasidir. Asarning to'liq versiyasi
<https://kitobxon.com/oz/asar/1750> saytida.

Бу танишув парчасидир. Асарнинг тўлиқ версияси
<https://kitobxon.com/uz/asar/1750> сайтида.

Это был ознакомительный отрывок. Полную версию
можно найти на сайте
<https://kitobxon.com/ru/asar/1750>